

Editörler

Prof.Dr. İsmail Erdoğan / Yrd.Doç.Dr. Enver Demirpolat

İSLAM FELSEFESİ

Yazarlar

Prof.Dr. Kemal Sözen
Prof.Dr. Mevlüt Uyanık
Doç.Dr. Aygün Akyol
Doç.Dr. Hasan Akkanat
Doç.Dr. İbrahim Çetintaş
Yrd.Doç.Dr. Cengiz Çuhadar
Yrd.Doç.Dr. Enver Demirpolat
Yrd.Doç.Dr. Fatih Aydın
Yrd.Doç.Dr. Hamdi Onay
Yrd.Doç.Dr. Hasan Ocak
Yrd.Doç.Dr. Hatice Toksöz
Yrd.Doç.Dr. M. Fatih Demirci
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Aydın
Yrd.Doç.Dr. Muhammet Özdemir
Yrd.Doç. Dr.Necmi Derin
Yrd.Doç.Dr. Ramazan Turan

Editörler
Prof.Dr.İsmail Erdoğan & Yrd.Doç.Dr.Enver Demirpolat
İslam Felsefesi

ISBN: 978-605-9498-06-7

Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlarına aittir

1.Baskı 2017

Bu kitabın basım,yayın ve satış hakları Lisans Yayıncılığa aittir.Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik,elektronik veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz basılamaz ve dağıtılamaz.

Ofis Yayın Matbaa Kağıt San.Ltd.Şti.

Lisans Yayıncılık
Tahtakale Mah. Hicret Sokak No:8/A
Avcılar-İSTANBUL
e-posta : lisans@lisansyayincilik.com.tr
www.lisansyayincilik.com.tr

ÖNSÖZ

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in vefatının ardından Müslümanların hâkimiyet alanlarının genişlemesi sonucu, diğer kültür ve medeniyetlerle bir temas kaçınılmaz olmuştur. Bu medeniyet içerisinde yer alan Antik Yunan ve Helenistik düşünce ile İslam inancının düşünmeye/araştırmaya yönelik dinamikleri, bugün "İslam Felsefesi" dediğimiz aklî bir etkinliğin ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerdir. Bir düşünce olması bakımından diğer felsefelerden farkı olmayan İslam felsefesi kavramını, "*Müslüman filozofların ortaya koydukları felsefi düşüncenin genel adı*" şeklinde tanımlayabiliriz. Bu itibarla İslam felsefesi, İslam Medeniyeti'nin bir eseri olup, bu medeniyet içinde yer alan Arap, Türk, Fars gibi Müslüman ve hatta Müslüman olmayan bazı milletlerin emek ve katkıları ile meydana getirilmiş ortak bir felsefedir.

İslam felsefesinin gelişimi, tıpkı Antik Yunan'da olduğu gibi başlangıçta tabiata dair görüşlerin ağırlıklı olduğu bir felsefe olarak başlamış ve özellikle Kindî (ö. 873) ile birlikte metafizik bir alana evrilmiştir. Kindî'den sonra Aristotelesçi (meşşâî) fikirler doğrultusunda önemli eserler veren Türk-İslam filozofları Farabî (ö. 950) ve İbn Sina (ö. 1037) gibi şahsiyetleri görmekteyiz. Meşşâî akıma mensup filozofların görüşlerine eleştirel bir yaklaşım sergileyen İmam-ı Gazalî (ö. 1111) ile onun görüşlerine eleştiriler yönelten Endülüslü İbn Rüşd (ö. 1198) de İslam felsefesinin önemli temsilcileridir. Meşşâî akıma bir aksülamel (tepki) olarak ortaya çıkan ve Şihabüddin Sühreverdî (ö. 1191) tarafından kurulan İşrakî akım ile İslam felsefesi zirveye çıkmıştır. Üzülerek söylemek gerekir ki İslam felsefesi yaklaşık olarak 13. asırdan itibaren bir duraklama sürecine girmiş ve giderek de gerilemeye başlamıştır.

İslam felsefesi ile ilgili geçmişte ve günümüzde çok önemli çalışmalar yapılmış ve halen de yapılmaya devam edilmektedir. Bu durum İslam felsefesine duyulan bir ilginin sonucu olması hasebiyle sevindiricidir. Onlara bir yenisi olması amacıyla hazırladığımız bu çalışma, Türkiye'nin değişik üniversitelerine mensup, alanında bilgi birikimine sahip olan seçkin bilim insanlarının emeklerinin bir sonucudur. Tamamen felsefî bir bakış açısıyla kaleme alınan her bir

bölüm, ilahiyat fakülteleri ile bazı felsefe bölümlerinde okutulan İslam Felsefesi ders içerikleri de dikkate alınarak ve mümkün olduğunca anlaşılır bir dille yazılmaya gayret edilmiştir. Bu eserin ortaya çıkmasında emeği geçen her arkadaşımıza ve Lisans Yayıncılığın eserdeki başarılı organizasyonunu için de teşekkür ederiz .

Bu çalışmanın hayırlara vesile olması ve daha yararlı çalışmalara öncülük etmesi en büyük temennimizdir.

İstanbul,2017

Editörler
Prof.Dr.İsmail Erdoğan
Yrd.Doç.Dr.Enver Demirpolat

İÇİNDEKİLER

Önsöz	III
Bölüm 1 FELSEFENİN İSLÂM DÜNYASINA GİRİŞİ VE İSLÂM FELSEFESİNİN GELİŞİMİ	11
1.1. Felsefe Kavramı	12
1.2. Felsefenin Konusu	15
1.3. İslâm Felsefesinin Tanımı ve Adlandırılması	17
1.3.1. İslam Felsefesinin Tanımı	17
1.3.2. İslam Felsefesinin Tanımı	21
1.4. İslâm Felsefesinin Kapsamı	22
1.5. İslâm Felsefesinin Oluşum Süreci	24
1.5.1. Felsefî Düşüncenin Doğuşuna Sebep Olan Etkenler	25
1.6. Betü'l-Hikme ve Tercüme Faaliyetleri	32
Yararlanılan Kaynaklar	39
Bölüm 2 İSLÂM FELSEFESİNİN KAYNAKLARI VE ÖZGÜNLÜĞÜ MESELESİ	41
2.1. İslâm Felsefesi Adlandırmasının Modern İşlevi	44
2.2. İslâm Felsefesinin Kaynakları	48
2.3. İslâm Felsefesinin Mahiyeti ve Muhtevası	50
2.4. İslâm Felsefesinin Özgünlüğüne Yönelik Tartışmalar	56
2.5. İslâm Felsefesinin Özgünlüğü Meselesi	62
Yararlanılan Kaynaklar	69
Bölüm 3 ERKEN DÖNEM İSLAM FELSEFESİ (TABİAT FELSEFESİ)	73
3.1. Dehriilik	74
3.1.1. İbn Ravendi (Ö. 910)	77
3.2. Tabiatçılık	81
3.2.1. Ebû Bekir Zekeriya er-Razi (841-926)	82

3.3. Bâtinîlik	85
3.3.1.Hilafet Yerine İmamet Kavramını İkame Etmek	86
3.3.2. Siyasi İktidarı Elde Etmek için Gizli Teşkilatlar Kurmak	87
3.4. İhvan-ı Safâ	88
3.4.1. İhvân-ı Safâ Kimliği ve Risaleler	88
3.4.2. İhvan-ı Safa ve İlahiyat	91
Yararlanılan Kaynaklar	104

Bölüm 4	
KLASİK DÖNEM MEŞŞAİ FELSEFE-I	
	107
4.1. Meşşâîlik	108
4.2. Meşşâîlik Akımın İlk Temsilcileri: Kindî ve Farabî	109
4.2.1. Kindî: Hayatı, Esreleri ve Görüşleri	109
4.2.1.1. Hayatı ve Esreleri	109
4.2.1.2. Felsefî Görüşleri	110
4.2.1.3. Etkisi	119
4.2.2. Farabî: Hayatı, Eserler ve Görüşleri	119
4.2.2.1. Hayatı ve Eserleri	119
4.2.2.2. Felsefî Görüşleri	122
4.3. Din Felsefesi	134
4.4. Etkileri	137
Yararlanılan Kaynaklar	138

Bölüm 5	
KLASİK DÖNEM MEŞŞAİ FELSEFE-II	
İBN SÎNÂ VE TAKİPÇİLERİ	
	139
5.1. İbn Sînâ'nın Hayatı ve Eserleri	141
5.2. Felsefî Sistemi	146
5.3. İbn Sînâ'nın Felsefî Görüşleri	148
5.3.1. Metafiziğe Dair Görüşleri	148
5.3.2. Nefs ve Akıl Anlayışı	154
5.3.3. Bilgi Anlayışı (Epistemoloji)	156
5.3.4. Ahlak ve Siyaset Görüşü	159
5.3.5. Din ve Peygamberlik Anlayışı	162
5.4. İbn Sînâ'nın Tartışmaları	165
5.5. Osmanlılarda İbn Sina Çalışmaları	169
5.6. İbn Sînâ'nın Takipçileri	170
Yararlanılan Kaynaklar	174

Bölüm 6		
İŞRAKİLİK, SÜHREVERDÎ VE TAKİPÇİLERİ		179
6.1. İşrâkîlik		180
6.2. İşrâkî Düşüncenin Kaynakları		181
6.3. İşrâk Okulunun Kurucusu Sühreverdî		185
6.3.1. Felsefî Görüşleri		188
6.3.2. İşrakiliğe Ait Bazı Kavramlar		201
6.4. İşrâkî Gelenek		204
6.4.1. Şemseddin Şehrezûrî (ö.1288)		206
6.4.2. Molla Sadrâ (ö.1641)		207
Yararlanılan Kaynaklar		211

Bölüm 7		
MEŞŞAİ FELSEFE ELEŞTİRİSİ: İMAM-I GAZÂLÎ ÖRNEĞİ		215
7.1. Gazâlî'nin Hayatı ve Yaşadığı Dönemin Özellikleri		217
7.1.1 Hayatı, Eserleri ve İslam Düşüncesindeki Yeri		217
7.1.2. Gazâlî'nin Yaşadığı Dönemin Sosyo-Politik Yapısı		220
7.1.3. Gazâlî'ye Göre Hakikat Tasavvurları		223
7.2. Gazâlî'nin Yöntemi		225
7.2.1. Hakikati Araştırmada Kullanılan Epistemolojik Yetiler		226
7.3. Gazâlî'ye Göre Bilgi ve Bilgi Çeşitleri		228
7.4. Tefsir ve Tevil Ayrımı		232
7.5. Gazâlî'nin Şüpheciliği		233
7.6. Gazâlî'nin Filozoflara Yönelik Eleştirileri		235
7.6.1. Âlemin Kıdemi (Öncesizliği)		237
7.6.2. Allah'ın Bilgisi Meselesi		241
7.6.3. Cismani Haşr Meselesi		244
Yararlanılan Kaynaklar		248

Bölüm 8		
MAĞRİB (ENDÜLÜS)'DE FELSEFE-I		253
8.1. Mağrib'in İslam Kültürü Açısından Önemi		254
8.1.1. Mağrib'de Felsefenin Başlaması		256
8.2. Endülüs'te Yetişen ilk Felsefeciler		259
8.2.1. İbn Meserre (ö. 931)		259
8.2.2. Mecrîfî (ö. 1007)		261
8.2.3. İbn Hazm (ö. 1064)		262
8.3. Endülüs'ün ilk Filozofları		263

8.3.1. Batalyevsî (ö.1127)	263
8.3.2. İbn Bâcce (ö. 1139)	271
8.3.3. İbn Tufeyl (ö.1185)	279
Yararlanılan Kaynaklar	284

Bölüm 9	
MAGRİB (ENDÜLÜS)'DE FELSEFE-II	
İBN RÜŞD VE ARİSTOCULUĞUN YENİDEN CANLANMASI	
	287
9.1. İbn Rüşd'ün Hayatı ve Eserleri	288
9.1.1. Hayatı	288
9.1.2. Eserleri ve Sistemi	291
9.2. Felsefesi	295
9.2.1. Varlık/Mevcûd/Ontoloji	295
9.2.2. Bilgi/Epistemoloji	312
Yararlanılan Kaynaklar	318

Bölüm 10	
FELSEFÎ KELAM OKULU	
	321
10.1. Râzî Öncesi Eş'arî Kelamındaki Yöntem Tartışmaları	324
10.2. Felsefî Yazım Tarzı ve Eser Tasnif Şekli	334
10.3. Kurucu Bilim Olarak Metafizik ya da Kelamın Tesisi	337
10.4. Felsefe ve Kelam Arasında Felsefî Kelam Okulu	341
10.4.1. Mantık Alanındaki Görüşleri	341
10.4.2. Fizik Alanındaki Görüşleri	344
10.4.3. İlâhiyat Alanındaki Görüşleri	347
10.4.3.1. Mahiyet ve Varlık	347
10.4.3.2. İmkan ve Hudûs Delilleri	350
10.4.3.3. Tanrı'nın Varlık ve Mahiyeti	351
10.4.3.4. İlâhî Sıfatlar	354
10.4.3.5. İlâhî Fiiller	357
Yararlanılan Kaynaklar	360

Bölüm 11	
MUHYİDDİN İBN ARABÎ VE VAHDET-İ VÜCÛD OKULU	
	363
11.1. İbn Arabî'nin Hayatı ve Eserleri	364
11.2. Temel Düşüncesi ve Üslubu	365
11.3. Vahdet-i Vücûd ve Varlık Tasnifleri	370
11.3.1. Mutlak Varlık ve Taayyünü	374
11.3.2. Taayyün ve <i>A'yân-ı Sâbite</i>	378
11.4. Vahdet-i Vücûd ve İslam'daki Tanrı İnancı	379

11.4.1. Bir ve Çok	380
11.4.2. Teşbih ve Tenzih	381
11.5. İnsan ve Hakikatin İdraki Meselesi	381
11.6. İbn Arabî'nin Kaynakları	383
11.7. İbn Arabî'ye Yöneltilen Eleştiriler	384
11.7.1. Vahdet-i Vücûd ve Panteizm Meselesi	386
11.7.2. Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şuhûd Meselesi	389
11.8. İbn Arabî Okulu ve Takipçileri	390
Yararlanılan Kaynaklar	392

Bölüm 12	
İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE FELSEFE - DİN İLİŞKİSİ	
	395
12.1. İslâm Öncesi Dönemlerde Felsefe-Din İlişkisi	396
12.1.1. Felsefe-Din İlişkisinin Tarihi Kökeni	396
12.1.2. Felsefenin Dinden Doğuşu	398
12.1.3. Felsefe-Din Arasındaki Ortak Özellikler	399
12.1.4. Antik Yunan'da Felsefe-Din İlişkisi	401
12.1.5. Helenistik Dönemde Felsefe-Din İlişkisi	403
12.2. İslâm Düşüncesinde Felsefe-Din İlişkisi	406
12.2.1. Felsefe-Din İlişkisinin Oluşum Süreci	406
12.2.2. Felsefe-Din İlişkisine Bağlı Ortaya Çıkan Eğilimler	407
12.2.2.1. Akılcı Eğilim	409
12.2.2.2. Nakilci Eğilim	410
12.2.2.3. Uzlaştırmacı Eğilim	411
12.3. Felsefe-Din İlişkisinin Pratik Sonuçları	420
Yararlanılan Kaynaklar	423

Bölüm 13	
OSMANLILARDA FELSEFE	
	425
13.1. Felsefi Düşüncenin Osmanlılara Girişi	426
13.2. Osmanlı Düşüncesinin Temel Özellikleri	433
13.3. Osmanlılarda Yetişen Bazı Önemli Düşünürler	438
13.3.1. Kayserili Davud (ö. 1350)	438
13.3.1.1. Görüşlerinden Bazıları	438
13.3.2. Molla Fenârî	441
13.4.2.1. Görüşlerinden Bazıları	442
13.3.3. Hocasâde Bursevî	444
13.3.3.1. Görüşlerinden Bazıları	445
13.3.4. Alâeddîn Ali Tûsî:	447
13.3.4.1. Görüşlerinden Bazıları	448

13.3.5. İbn Kemal Paşa (Kemalpaşazâde)	449
13.3.5.1. Görüşlerinden Bazıları	450
13.3.6. Kınalızâde Ali Efendi (ö. 1572)	454
13.3.6.1. Görüşleri	454
13.3.7. Osmanlılarda Tehâfüt Çalışmaları	457
Yararlanılan Kaynaklar	461

Bölüm 14	
İSLAM FELSEFESİNİN BATI DÜŞÜNCESİNE ETKİSİ	
	465
14.1. İslam Dünyası ile Batı Dünyası Arasındaki Kültürel Etkileşim	466
14.2. İslam Felsefesinin Batıya Geçiş Sebepleri	469
14.3. İslam Dünyasından Batı'ya Tercüme Hareketleri	472
14.4. Bazı İslam Filozofları'nın Batı Felsefesine Etkileri	475
14.4.1. Kindî'nin Etkisi	475
14.4.1. Fârâbî'nin Etkisi	476
14.4.2. İbn Sînâ'nin Etkisi	477
14.4.3. Gazâlî'nin Etkisi	479
14.4.4. Batalyevsî'nin Etkisi	481
14.4.5. İbn Tufeyl'in Etkisi	483
14.4.6. İbn Rüşd'ün Etkisi	484
14.5. Felsefi/Tasavvufî Hikayelerin Batı Düşüncesine Etkileri	486
14.6. İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesi Üzerindeki Etkileri	
Hakkında Yapılan Bazı Araştırmalar	490
Yararlanılan Kaynaklar	494